

DE OUDSTE MUNTEN VAN JAVA

Lionel Sluiter

De oudste bekende “munten” van het eiland Java zijn van zilver en goud gemaakt; ze zien er niet uit als munten zoals wij die kennen, maar waren wel als betaalmiddel bedoeld. Deze muntjes, zoals we ze gemakshalve zullen noemen, maakten deel uit van een monetair systeem gebaseerd op de gewichtseenheid “masa” van $\pm 2,4$ gram, deze masa was onderverdeeld in 4 “kupangs” van $\pm 0,6$ gram. Deze termen zijn ons bekend uit oude Javaanse inscripties.

Gouden masa met DA van Djanggalla (oudste type), 2,4 g, schaal 1/2.

Verreweg het grootste deel van de munten die in opgravingen gevonden zijn heeft een gemiddeld gewicht van 2,4 gram zowel de gouden als de zilveren. Hieruit blijkt dat het masa-systeem ook als eenheid van gewicht werd gebruikt. De term masa vindt men in de oudste inscripties uit de 9de eeuw AD, de term kupang komen wij pas in de 11de eeuw AD tegen als eenheden van 1 en 2 kupang en bestonden naast de 1 masa ook de $\frac{1}{2}$ en $\frac{1}{4}$ masa. Deze laatste twee werden in de kustgebieden bij havens gebruikt, wat op expanderende handel wijst. Die handel vond voornamelijk plaats langs de rivieren, met name de Bengawan Solo in Midden-Java en de Brantas in Oost-Java waren “hoofdwegen”, dit is gedurende eeuwen zo gebleven. Zelfs tijdens de hoogtijdagen van de VOC kende Java nauwelijks wegen over land; transport vond via het water plaats. Hieraan is pas een einde gekomen nadat deze rivieren door vulkaanuitbarstingen verzandden en de aanleg van de Grote Postweg tussen Anyer in West-Java en Panarukan in het oosten van het eiland door Daendels in het begin van de 19de eeuw. Deze postweg werd, ironisch genoeg, als verdedigingswerk gebouwd, maar bleek later de belangrijkste infrastructurele ingreep die ooit op Java werd gepleegd.

Een interessant gegeven is dat goud en zilver zelden tezamen begraven zijn, dit kan bewijzen dat de munten met een verschillende bedoeling circuleerden. Bij opgravingen zijn de zilveren munten vooral in Midden- en Oost-Java gevonden, voor het merendeel in de Kedu-vlakte in Midden-Java, waar ook het tempelcomplex Boro-

budur staat, zijn veel van deze munten boven de grond gekomen; waarschijnlijk was daar een productiecentrum gevestigd. De gouden munten daarentegen zijn over geheel Java verspreid, maar ook op de westkust van Sumatra en in Thailand gevonden. De oudste gouden munten komen uit Oost-Java en dateren van het eind van de 8ste eeuw.

Verschillende buitenlandse reizigers, met name uit China hebben ooggetuigenverlagen nagelaten over de handel op Java in de middeleeuwen. Een daarvan Chao Ju Kua, de toezichhouder op de buitenlandse handel in Ch'uan-chou schrijft in zijn werk "Chu fan chi", daterend uit 1226, over de munten van Midden Java: "De bevolking gebruikt in stukken gehakt zilver met daarop een officieel stempel. Zes van deze zilverstukken zijn 1 taël goud waard, voor 1 stuk kan men 40 tot 100 sheng (maat van 9 liter) rijst kopen. Voor andere transacties gebruikt men "Shepo goud". De schrijver bedoeld hiermee het goud dat de Chinezen reeds van Shepo (Java) kenden. Hiermede verklaard de schrijver dus ook dat men voor lokale transacties zilver gebruikte en het goud voor andere doeleinden zoals bijv. rituele transacties. Uit inscripties uit de 9de eeuw is bekend dat bundels ijzer en gouden ringen als ruilmiddel werden gebruikt. De gouden ringen en de zilveren munten zijn te zien op een reliëf in het Borobodur-complex. Een prins die uit ballingschap terugkeert wordt door de goden gezegend met een regen van "goud".

BESCHRIJVING VAN DE MUNTEN

Zilver

*Zilveren ma-muntjes, resp. 2,4, 1,2 en 0,6 g;
linkse kolom oudste type, rechtse kolom nieuwere type (cup-coins).*

De zilveren munten dragen een sandelhoutbloem op de voorzijde, op de keerzijde in het Sanskriet de letter ma, de afkorting van masa. Op de oudste munten is dit karakter duidelijk herkenbaar, maar na de 10de eeuw degenererde dit karakter snel tot een onleesbare vorm. De numismaat Millies sprak altijd van ma-muntjes, Moquette noemde ze djampels, wat de inlandse naam is, de handel in de Engelstalige wereld bezigt de naam “cup-coins”, welke naam meer bij een ijssalon past. De oudste munten van deze soort zijn gevonden op Sumatra en op het Maleis-Thaise schiereiland, deze munten waren gemaakt van electrum, een mengvorm van goud en zilver. De op Java gevonden munten zijn ruw gevormde platte afgeronde schijfjes van zuiver zilver met een gelijkmatig gewicht van ongeveer 2,4 g; de munten komen ook voor in eenheden van ½ en ¼. De oudste Javaanse muntjes dateren uit het einde van de achtste eeuw. Na verloop van tijd evolueerden de munten tot vrij regelmatige gevormde komvormige schijfjes (“cup-coins”) waarin de sandelhoutbloem gestempeld lijkt. De afwerking is veel grover en het zilveragehalte lager. Ook komen er veel muntjes voor met een lager en sterk variërend gewicht, welke met dezelfde stempels geslagen lijken te zijn dan de grotere munten en past het stempel niet op het plaatje. Men had er blijkbaar moeite mee om dit lagere gewicht exact te bepalen. De munten komen ook in verzilverd koper (brons) voor, dit kunnen imitaties zijn, doch er dient op gewezen te worden dat omstreeks 1300 AD koper gewoon werd als betaalmiddel in het rijk Majapahit, na de acceptatie van Chinese cashmunten in het geldverkeer naast de munten van zilver en goud. Uit Chinese geschriften is op te maken dat de waardeverhouding zilver: cashmunten 1 masa zilver op 400 was.

Dat deze munten niet alleen in dit deel van Zuidoost-Azië gebruikt werden, blijkt uit de vondst van een exemplaar te Fustat, Egypte in een 9de-eeuwse context.

Goud

Gouden Majapahitmunten v.l.n.r. 4,8 g (uiterst zeldzaam) 2,4 g, 1,2 g, 0,6 g, schaal ¼.

De achterkant van alle gouden munten bestaat uit twee uitgespaarde vlakken waarin bolletjes gescheiden door een aan de onderkant brede, naar boven taps toelopende lijn. Dit teken wordt linggam genoemd, in het Sanskriet het vruchtbaarheidssymbool (fallus) van Shiva. Op de voorkant van de oudste munten vinden we het Sanskriet karakter voor DA, soms uitgelegd als TA; dit wordt uitgelegd als een afkorting voor Djanggala, een koninkrijk in Oost-Java wat als een van de voorlopers van het Majapahitrijk beschouwd kan worden; het Djanggalarijk bestond van 898-1195 AD. Evenals de zilveren munten hebben de oudste gouden munten een gemiddeld gewicht van 2,4 gram. Deze muntsoort begon in de laatste helft van de 9de eeuw ingang te vinden. Bij de latere munten ontbreekt het karakter en treffen we in plaats daarvan een soort verdikte lijn tussen twee groeven aan. Van de jongere munten heeft het goud vaak een veel lichtere kleur en is van een lager gehalte.

De oudste munten zijn vierkant, de vorm wordt later steeds ronder en daarna platter en komen we ook de kleinere waarden van 1,2 en 0,6 gram tegen. De munten zwaarder dan 2,4 gram zijn erg zeldzaam, mij zijn exemplaren van 4,8 en 9,6 gram bekend. Millies geeft aan de munten, die hiervoor met de waarde 1 mas aangeduid worden, een waarde van 24 krishnala's. Deze term is afkomstig na een vergelijking met een gelijksoortige munt uit India $\frac{1}{4}$, waarvan de grootte en gewicht overeenkwam, genaamd "tjaturvincatimanam" wat 24 krishnala's betekent. Hieruit vloeit voort dat de halve en kwart mas de waarde van 12 resp. 6 krishnala's meekregen.

DE OVERGANG NAAR HET GEBRUIK VAN CHINESE CASHMUNTEN

In de 13de eeuw namen cashmunten afkomstig uit China de rol als betaalmiddel van het goud en zilver over. Chinese cash werd al langer geïmporteerd als koper, wat op Java nauwelijks voorkomt. Deze cashmunten werden door handelaren vanuit China, ondanks strenge verboden aldaar, in grote hoeveelheden gesmokkeld als ruilmiddel. Dit koper en brons ruilden zij voor ivoor, parels, neushoorn, specerijen (vooral peper) en textiel, of producten uit India, want door zijn strategische ligging ontstond op Java een transitpunt in de handel tussen China en India. Hoewel sinds het begin van onze jaartelling het eiland Java bezocht is door handelaren uit China, Indië, Perzië en Arabië, zijn er op Java alleen munten uit China gevonden.

Het is waarschijnlijk dat de bewoners van Java op een gegeven moment een praktisch nut in het gebruik van cashmunten zagen. De gouden en zilveren munten waren klein en handzaam, maar zeer waardevol en zullen voornamelijk gediend hebben als "spaarpot" en het doen van rituele betalingen. Het merendeel van de handelstransacties vond plaats in de vorm van ruilhandel. Omstreeks 1350 worden voor het eerst picis, de inlandse naam voor cashmunten, in Javaanse inscripties genoemd i.v.m. waardebepaling van handelswaar en het betalen van boetes en belastingen. De overgang van goud en zilver naar cashmunten moet ontzettend snel gegaan zijn: er zijn veel vondsten bekend van Chinese cashmunten gemengd met slechts een paar zilveren of een enkele gouden munt, doch niet omgekeerd. Het overgrote deel van de circulerende cashmunten op Java waren munten van de Noordelijke Song-dynastie, welke in de 11de en 12de eeuw in zeer grote hoeveelheden geproduceerd zijn. Het feit dat het in het begin van de 20ste eeuw lonend was om cash munten op te graven en ze als schroot te verkopen, zegt genoeg over de hoeveelheden die op Java gecirculeerd moeten hebben. Tot op heden worden er nog regelmatig partijen van tientallen kilo's gevonden. Behalve munten van de Song-dynastie vindt men daartussen ook andere, oudere munten. Ik heb reeds diverse Huo-Chuan's en Wu-Chu's uit de 1ste tot 6de eeuw AD gevonden, dit verklaard waarschijnlijk niet meer dan dat deze munten in de grote partijen zijn meegekomen, gezien de eenvormigheid van cashmunten. China had echter reeds in de 2de eeuw AD handelsbetrekkingen met Java en zullen de Chinese handelaren zeker hun cashmunten meegebracht hebben, gezien de afwezigheid van koper op Java, want er zijn zeer oude lokaal gemaakte bronzen voorwerpen gevonden.

“JAVA-CASH” HET GEBRUIK VAN LOKALE IMITATIES VAN CHINESE MUNTEN

Onder de Mongoolse Yuan-dynastie (1271-1368) zijn er in China nauwelijks munten geproduceerd, want tijdens deze dynastie werd op grote schaal papiergeld in gebruik genomen. Het verbod op de export van de munten van oudere dynastieën werd streng nageleefd. Ook tijdens de daarop volgende Ming-dynastie (1368-1644) haalde de muntproductie, op een enkele uitzondering na, lang niet de aantallen die tijdens de Song-dynastieën geproduceerd werden. Nadat de Mongolen de Song-dynastie veroverd hadden kwam de Chinese handel over zee nagenoeg tot stilstand. De Mongolen toonden als echte landrotten nauwelijks belangstelling voor de wijde oceanen en gebruikten voor de handel met het Westen de oude zijderoute over land. Dit had gevolgen voor de import van Chinese cash op Java, waar de handel, via de straat van Malakka en de Golf van Siam tot grote bloei was gekomen, mede als gevolg van de Chinese afwezigheid. De groei in de handel had ook gevolgen voor de vraag naar gemunt geld, nu er geen koperen munten uit China aankwamen gingen de bewoners van Java over tot het produceren van imitaties van de circulerende Songmunten, zij gebruikten hiervoor het volop aanwezige tin, wat zij vermengden met het koper van de circulerende munten.

De oudste imitaties volgden nauwgezet de voorbeelden van de meest bekende munten, in een alliage van tin-koper of van zuiver tin. Na verloop van jaren werd de uitvoering van de Chinese karakters slordiger, soms onherkenbaar en de muntjes werden steeds kleiner en lichter gemaakt. De verbastering van de Chinese karakters ging soms zo ver dat deze niet meer als zodanig te herkennen zijn. De meest voorkomende imitaties zijn die van de munten met de inscripties Hsien-p'ing Yuan-pao, Cheng-te Yuan-pao, Hsiang-fu T'ung-pao en Tien-sheng T'ung-pao, hiervan zijn de oorspronkelijke munten tussen 998 en 1031 geproduceerd. De productie van imitaties van Chinese cashmunten is doorgestaan tot ver in de 16de eeuw.

Keteng uit Midden-Java; het opschrift lijkt op Braille.

Er is jaren lang een tendens geweest om de genoemde imitaties aan Cirebon toe te schrijven, maar onderzoek heeft uitgewezen dat de imitaties ook in andere delen van Java circuleerden, we kunnen dus beter spreken van “Java-cash”; willen we het Nederlands houden kunnen we ze eventueel Javapitjes noemen, pitjes is de naam die de VOC heeft bedacht en komt van het inlandse picis. Toen de VOC op Java een geldcirculatie van cashmunten aantrof heeft zij van deze muntsoort grote hoeveelheden uit China en Japan ingevoerd om het gebrek aan een munt van lagere waarde op te vangen en daarmee natuurlijk winst te behalen.

3 Javapitjes van een brons-tinlegering met verbasterde Chinese karakters.

Op het gebied van deze “Java-cash” is nog zeer weinig onderzoek gedaan. De munten zijn, met uitzondering van de imitaties van de Hsien-p’ing Yuan-pao, alle zeldzaam tot zeer zeldzaam. Wat geen wonder mag heten, want de munten zijn zeer broos en breken bij wijze van spreken al als je er naar kijkt. Ze komen af en toe bij opgravingen naar boven, maar gezien hun formaat en grijsrode kleur worden ze vaak over het hoofd gezien; de opgravingen worden sporadisch door deskundigen verricht maar bijna altijd door “goudzoekers”. Lukt het toch om enige muntjes uit de grond te bemachtigen dan zijn deze meestal tot een klomp roest geworden en mogen we van geluk spreken als we 1 of 2 muntjes uit zo’n opgraving kunnen overhouden. Bij Netscher & Van der Chijs zijn twee van deze Java-cashmuntjes te vinden onder Palembang no’s 216 en 217. Dit zijn waarschijnlijk verbasteringen van de Songmunt Hsien-p’ing Yuan-pao; deze munt is het meest geïmiteerd en komt in vele maten en stadia van verbastering voor.

GOBOK WAYANG OF “TEMPELMUNTEN”

Gobok Wayang

Betreffende deze munten verzochten de heren Netscher en Van der Chijs in hun werk uit 1863: *De Munten van Nederlandsch Indië*: “Het is met wantrouwen op onze krachten, dat wij overgaan tot de beschrijving van de koperen stukken van Java’s voortijd, die men gewoon is voor munten aan te zien. Het ontbreekt ons aan voldoende oudheidskennis om met vertrouwen voor ons gevoelen uit te komen, te meer

dat dit gevoelen afwijkt van dat van vele kundige mannen, en wij dus zoveel te meer bewijzen nodig hebben om het onze te staven”.

Een ander numismatisch zwaargewicht prof. H.C. Millies wist in 1871 deze “munten” ook niet goed te plaatsen. Tot op de dag van vandaag weten we nog steeds niet veel over deze munten, zelfs niet of het wel munten in de zin van het woord zijn, dwz. dat ze ooit als betaalmiddel gediend hebben.

Wij westerse verzamelaars vinden het praktisch om te weten welke getalswaarde een munt ooit gehad heeft en, nog belangrijker, deze in een catalogus terug kunnen vinden en onder een bepaalde kwaliteitsaanduiding kunnen opzoeken “wat-tie-waardis”. Hoe hoger de kwaliteit en de marktwaarde, des te gelukkiger we zijn. Een grote verzameling van mooie munten in hoge kwaliteit geeft een zekere status; natuurlijk niet bij de liefhebber van voetbal maar in de ogen van medeverzamelaars.

Het zou kunnen zijn dat deze munten, bij hun uitgifte hiervoor gediend hebben: status en rijkdom. Geld had in bepaalde gemeenschappen vooral een sociale functie en praktisch geen economische, dat was het gevolg van het feit dat die groepen slechts in bescheiden mate waren aangewezen op handelsverkeer. Als wij deze munten nou eens niet als betaalmiddel zouden bekijken, maar als statussymbool of teken van rijkdom die misschien gediend hebben als geld in sociaal verkeer zoals de betaling van een bruidsschat, bloedgeld ed.. We kunnen ons dan concentreren op de schoonheid van deze munten en onze fantasie laten werken terwijl we ons verplaatsen in de geestenwereld van de oude Javanen. Om van een munt te genieten hoeven we toch niet persé de waarde te weten.

Bijna alle munten zijn tweezijdig en we zien vaak twee menselijke figuren, die sterke overeenkomsten vertonen met die uit de Javaanse Wayangvoorstellingen: meestal aan de rechterkant een mannelijke figuur en aan de linkerkant een vrouwelijke onder een heilige boom, in Indonesië Waringin geheten. Deze boom staat als kamerplant onder de naam Ficus Benjamina bij vele Nederlandse en Belgische huisgezinnen naast de centrale verwarming te verpieteren. Op veel munten zien we een wiel; dit kan een bedragsmolen uitbeelden maar het is ook goed mogelijk dat het een rijstpel-molen is. Rijst is tot vandaag de dag het kostbaarste wat er op Java te vinden is en was zeker ook het belangrijkste betaalmiddel, hoewel daar uiteraard weinig van terug te vinden is 2. Verder zijn op deze munten te zien: paarden, olifanten, kippen en ander vee, kendi's, de Javaanse waterkruik en andere huishoudelijke artikelen en vierkanten verdeeld in vlakken wat het symbool is voor rijstvelden.

Sir Stamford Raffles heeft tijdens zijn verblijf op Java, geïnteresseerd als hij was in de Javaanse cultuur een verzameling van ongeveer 100 stuks van deze “Gobog Wayang” bijeengebracht. Deze verzameling bevindt zich tegenwoordig in het British Museum. Daar Raffles meer over de ouderdom van deze munten wilde weten, ging hij te rade bij enkele hooggeplaatste oude Javanen. Daar de Javaan in zijn taal het woord nee niet kent en het tevens hoogst ongeleefd is om een gerespecteerde gast zonder antwoord op zijn vragen te laten vertrekken hebben ze hem het een en ander op de mouw gespeld. Wat moeten we anders denken over de verklaring van een munt waarop o.a. Naga's (een mythologische slang) en Wayangs te vinden zijn. De oude en ongetwijfeld zeer wijze Javaan legde dit uit als: voor de Naga staat no. 8, ze bewegen dat is nummer 6, de Wayangs zijn werkende mensen, voor werken staat

nummer 5 en voor mensen nummer 1, als we dit getal omdraaien krijgen we 1568 dus de munt is van 1568. Van deze Gobogs Wayang bestaan er vele oude kopieën en moderne uitvoeringen, sommigen zeer mooi en net “echt”, andere van bedroevend slechte kwaliteit.

“KELOH”: TINNEN & KOPEREN RINGEN

Links een bewerkte tinnen keloh en rechts een bronzen keloh.

Deze vorm van geld is nauwelijks bekend bij verzamelaars en wordt sporadisch in de literatuur genoemd. “Keloh” betekent in het Javaans “kromming”. Ze worden door Michael Mitchener genoemd als geld van het koninkrijk Lopburi in Siam; Robert Wicks schrijft ze toe aan Zhenlifu, een koninkrijkje aan de Golf van Siam, wat bestond van de handel met de Song-dynastie. Over de tijd dat deze waarde-eenheden gecirculeerd hebben zijn beide heren het eens, dit is van ongeveer 1100-1350 AD geweest. Het gebruik van gouden ringen als eenheid van waarde was al in oudere tijden bekend op Java. Er bestaat een inscriptie waarin dit gebruik wordt vermeld en op de “Borobudur” komt ook een reliëf voor waarop een prins uit ballingschap terugkeert en daarvoor beloond werd met een regen van goud. Deze regen wordt afgebeeld door gouden ringen en de zilveren ma-muntjes die eerder zijn beschreven. Deze eenheden hebben ook tijdens het Majapahitrijk in Midden-Java gecirculeerd. Dat betaalmiddelen uit het gebied van Siam (het huidige Thailand) op Java gebruikt werden is niet zo vreemd: het Majapahitrijk strekte zich op zijn hoogtepunt uit tot op het Maleisch-Thaise schiereiland. Uit opgravingen in o.a. Trowulan in Oost-Java zijn behalve porselein van de Song- en Ming-dynastie tevens steengoed uit Siam, Annam en Tonkin gevonden. Het is bekend dat het Majapahitrijk culturele en handelsbetrekkingen onderhield met Sukhothai en Sawankhalok, twee koninkrijkjes die tegelijkertijd met het Majapahitrijk in het tegenwoordige Thailand bestonden. Het steengoed van Sawankhalok was bekend in de gehele Indonesische Archipel en werd daar geïmporteerd en verhandeld door Chinezen.

Het is niet vreemd te veronderstellen dat de “keloh’s” tegelijkertijd met dit aardewerk meegekomen zijn en gediend hebben als symbool van rijkdom; het gebruik van geld stond immers nog in zijn kinderschoenen. Onder het hoofdstuk “Java-cash” heb ik al het bestaan van “goudzoekers” gemeld, van een paar specialisten uit deze branche heb ik de volgende informatie:

“Wij zoeken naar Boeddha-graven van vroeger, uit de tijd van de koningen deze zijn

anders dan onze moslimgraven. Moslims begraven hun doden met het hoofd naar het noorden waar Mekka ligt, deze doden zijn begraven met hun hoofd naar het oosten. Wij zoeken naar de graven van de hoge kasten, daar zit vaak het goud en andere dure dingen in, maar meestal vinden we graven van de lagere kasten, daar zit niets van waarde in. Soms liggen de graven niet zo diep, maar we moeten ook wel tot 9 meter diep graven. We kunnen aan het terrein zien wat er vroeger geweest is: een rivier, rijstvelden of begraafplaatsen; archeologen van de regering hebben daar geen verstand van, die komen pas als ze horen dat wij wat gevonden hebben. Als we graven vinden, dan werken we dag en nacht met de hele kampong tot we alles hebben opgeruimd, anders pikken anderen bijv. de politie onze buit in en is al het werk voor niets geweest.

De graven van iemand uit de hogere kasten zijn vaak van steen en moeten we die openhakken, wat veel werk geeft. We hebben ook wel graven gevonden waarin iemand begraven was in een uitgeholde boomstam; die was nog helemaal gaaf, goed teakhout van vroeger; die bomen hadden een doorsnee van meer dan een meter. In de graven van de hoge kasten vinden we onder het hoofd goud, in de vorm van Majapahit-munten, nooit zoveel tegelijk; ook liggen daar kralen ^{3/} in allerlei kleuren. Boven het hoofd liggen gereedschap en wapens begraven, bronzen bijlen, ijzeren speren. Ook droegen de mensen sieraden van goud, vaak mooie ringen met edelstenen en gouden halskettingen, verder porselein, aardewerk potten en schalen, gevuld met Chinese cashmunten, soms wel 100 kilo. Vaak begroeven ze ook de meest geliefde vogel want we hebben ook vaak kleine ringetjes voor vogels gevonden. Als we graven van de lagere kasten vinden ligt daarin ijzeren gereedschap, terracotta potten, ook kralen meestal de rode soort, en tinnen keloh's, want dat was het geld van de lage kasten".

Solo 1999.

NOTEN

- 1/ India = staat in Azië, aan de Indische Oceaan.
Indië = voormalig Nederlands Indië (nu Indonesië).
- 2/ Verzamelaars van munten van Java zouden eigenlijk wat rijstekorrels in hun collectie moeten opnemen, daar dit door de eeuwen heen het belangrijkste ruilen betaalmiddel is geweest en nog steeds is. In het moderne Indonesië kreeg tot voor enkele jaren terug iedere overheidsdienaar naast zijn salaris per maand 9 kilo rijst per gezinslid uitbetaald. De meeste boeren bezitten geen land en bewerken de grond, die vaak in eigendom is van grootgrondbezitters, voor 30 % van de opbrengst. Ze verbouwen natuurlijk rijst want dat is hun hoofdvoedsel, waar ze zo eindeloos mee kunnen variëren: rijst met gedroogde vis, met sambal, met ui, met kroepoek, met ketjap of gewoon met rijst. Is er sprake van een goede oogst dan ruilen de boeren een gedeelte van de opbrengst voor goud, om dit te kunnen gebruiken als dat nodig is in geval van ziekte of dood. Op dit goud zijn ze zeer zuinig, want het kan ook gebruikt worden als onderpand om geld te lenen. Dit is een zeer oude Javaanse traditie die nog veel voorkomt. In de moderne tijd is er veel meer geld onder de bevolking en kent de arme bevolking ook

het gebruik van geld, maar daar is natuurlijk moeilijker mee om te gaan dan goud. Verkopen de boeren hun oogst voor geld dan is dit meestal binnen de kortst mogelijke tijd op, daar men de waarde van geld toch iets betrekkelijker ziet dan dat van goud. Zeker in het moderne Indonesië met zijn biljetten van hoge waarde, is een miljoen Rupiah in de supermarkt snel besteed.

- 3/ Deze kralen zijn meestal de z.g. Indo-Pacifickralen welke vanaf de 7de eeuw AD geproduceerd werden in Palembang op Sumatra, Karawang op Java, Sating Pra in Thailand en Kuala Selinsing in Malaysia. De meest voorkomende kleur is rood, de vondsten bestaan voor 95 % uit deze kleur.

BIBLIOGRAFIE

Arjan van AELST, “Majapahit Picis” *The currency of a “Moneyless” Society*, in *Bijdragen tot de Land-, Taal- en Volkenkunde* 151 – III, 1995.

H.C. MILLIES, *Recherches sur les monnaies des indigènes de l’archipel Indien et la péninsule Malaie*, Den Haag 1871.

Michael MITCHENER, *Early Javanese cash coins*, in *Oriental Numismatic Society Newsletter* 101.

Michael MITCHENER, *Oriental coins and their values, Vol. III Non-Islamic States and Western colonies*, London 1979.

H.R.A. MULLER, *Javanese terracottas, terra incognita*, Lochem 1978.

E. NETSCHER en J.A. van der CHIJS, *De munten van Nederlandsch Indië*, Batavia 1863.

Robert WICKS *Monetary developments in Java between the ninth and sixteenth centuries, A numismatic perspective*, 1986.

Robert WICKS, *Money, Markets, and Trade in Early Southeast Asia*, New York 1992.

Jan WISSEMAN CHRISTIE, *A preliminary survey of early Javanese coinage held in Javanese collections*, Jakarta 1997.